

ОДЕСА – МІСТО, В ЯКОМУ НАРОДИЛОСЯ КІНО

Куковинець Ю.

У 1893 році на замовлення московського професора Миколи Олексійовича Любімова Йосип Андрійович Тимченко, головний механік навчальних майстерень Новоросійського університету, створив деталь, що у майбутньому ввійде в історію кінематографу під назвою «равлик Тимченка». Після цього талановитий співвітчизник сконструював апарат, за допомогою якого відзняв того ж року дві кінострічки: «Вершник» та «Метальник списа».

Починаючи з 1897 року в Одесі жваво створювали різножанрові стрічки, які, на жаль, не збереглися до нашого часу [7]. Це хронікальні фільми та сюжети кінохроніки: «Выход высших начальствующих особ с Одесского кафедрального собора» (1897 р.), «Николаевскомбульваре» (1897 р.), «Полдень в Одессе» (1897 р.), «Одесса. Винные склады» (1900 р.), «Парад в Одессе (Парад войск на Соборной площади)» (1908 р.), «Жизнь евреев в Палестине» (1913 р.) тощо.

Ігрове кіно — вид кіномистецтва, побудований на грі акторів. До ігрового кіно відносяться практично всі твори кінематографу за винятком частини документального кіно. Серед жанрового різноманіття тогочасного ігрового кіно перевага віддавалася драмам та комедіям. Драми: «Смерть солдата» (виробництво «Брати Пате», режисер К. Селіванов, 1907 р.), «Одесские катакомбы (Подземные трущобы Одессы)» (виробництво товариства «Мірограф» М. Гроссмана, режисер Д. Марченко, М Медведєв, 1912 р.), «Позор XX века» (виробництво товариства «Мірограф» М. Гроссмана, режисер М. Гроссман, 1914 р.), «Судите люди» (виробництво товариства «Мізрах», режисер О. Аркатов, 1917 р.) та ін. Комедії: «Находчивый Апаш» (виробництво товариства «Мірограф» М. Гроссмана, режисер М. Гроссман, 1912 р.), «Жилец с патефоном» (виробництво

товариства «Мірограф» М. Гроссмана, режисер Д. Марченко, 1913 р.), «У портного» (виробництво товариства «Мірограф» М. Гроссмана, режисер М. Гроссман, 1914 р.), «Хочу быть Ротшильдом» (виробництво товариства «Мізрах», режисер О. Аркатов, 1917 р.) тощо.

1918-1919 роки видалися плідними для приватних кіноательє Одеси. Незважаючи на німецьку, айстро-угорську та антантівську окупаційні дії у місті на «Мірографі» за цей короткий період було відзнято більше десяти кінокартин, як, наприклад, кіноп'єса «Ах ты, доля, злая доля (Жизнь – девятый вал, Доля бедняка)» (режисер М. Салтиков, 1918 р.), драма «Голгофа человеческих страданий (Обреченный)» (режисер М. Салтиков, 1918 р.). Не можна не замовити слово і про невтомну працю кіномитців фабрики Д. І. Харитонова, які створювали стрічку за стрічкою: драми «Бархатные когти (Пусть неудачники плачут)» (режисер В. Вісковський, 1918 р.), «Красная заря» (режисер П. Чардинін, 1918 р.), «Последнее танго (Под знойным небом Аргентины)» (режисер В. Вісковський, 1918 р.), казка «Лесной цар» (1919 р.) та інші. Менш продуктивною протягом цього періоду була діяльність товариства «Мізрах», що створило драму (історичну билину) «Кантонисты» (режисер О. Аркатов, 1918 р.) та драму «Кровавая шутка» (режисер О. Аркатов, 1918 р.) та інші.

Кіномистецтву політично нестабільного періоду 1918-1919 років була характерна поява такого жанру, що називається «агітфільм» – це короткометражний фільм-плакат, у якому відображалися значні події боротьби Червоної Армії проти контрреволюції, роз'яснювалися актуальні політичні завдання сучасності тощо. Яскравими прикладами таких стрічок є «Между двух флагов» (виробництво Киносекции Подива, реж. О. Аркатов, 1919 р.), «Паразит» (виробництво Киносекции Подива, реж. Е. Пухальський, О. Аркатов, 1919 р.), «Ужасы века» (на замовлення ОСВАГа, 1919 р.).

23 травня 1919 року Одеський губернський виконком націоналізував кінофабрики Борисова та Харитонова. За наказом губвиконкому їх об'єднали та назвали Одеською кіностудією. А вже в 1922 році вона була реорганізована в Одеську фабрику Всеукраїнського фотокіноуправління (ВУФКУ).

Для демонстрування жанрового різноманіття створених на Одеській кіностудії стрічок, спробуємо систематизувати деякі найвідоміші з них. Умовно усі кінофільми Одеської кіностудії можна поділити на дві великі основні групи: ігрові та неігрові стрічки.

Стрічка «Шведський сірник» (режисер Л. Курбас, 1922 р.) була першим ігровим фільмом ВУФКУ, створеним на його Одеській кінофабриці. Цей фільм розпочав «епоху» зйомок німого кіно на студії. Згодом світ побачили такі німі чорно-білі стрічки, як комедії «Вендетта» (режисер Л. Курбас, 1924 р.) та «Макдональд» (режисер Л. Курбас, 1924 р.), драма «Беня Крик» (режисер В. Вільнер, 1926р.), історичний фільм «Тарас Трясило» (режисер П. Чардинін, 1926 р.) та перші здобутки О. Довженка: комедії «Вася-реформатор» (1926 р.) і «Ягідки кохання» (1926 р.), детектив «Сумка дипкур'єра» (1927 р.), драма «Звенигора» (1928 р.), історико-революційний фільм «Арсенал» (1928р.).

У період 1920-30-х роках митців Одеської кіностудії також приваблювала тема історичного минулого українського народу, внаслідок чого було створено такі фільми: «Коліївщина» (режисер І. Кавалерідзе, 1939 р.), «Назар Стодоля» (режисер Г. Тасін, 1936 р.), «Кармелюк» (режисер Г. Тасін, 1938 р.).

Варто також сказати, Одеська кіностудія завжди вважалася найбільшим в Україні виробником фільмів для юних глядачів. Першу таку стрічку було створено в 1925 році А. Лундіним і мала вона назву «Марічка» (надалі цей напрям розвиватиметься більш продуктивно у 1960-80-х роках). В 1927 році на Центральній мультиплікаційній мастерні ВУФКУ в Одесі під керівництвом

режисера В. Левандовського було створено анімаційний фільм для дітей «Сказка о соломенном бычке» – це перша анімаційна стрічка, вироблена українською кінематографією. На жаль, вона не збереглася до нинішнього часу, як і багато інших стрічок, що «народилися» на початку ХХ століття.

В тому ж 1927 році український радянський художник В. Левандовський разом із митцями Центральної мультиплікаційної мастерні ВУФКУ створили графічно-документальний фільм «Десять (Десять лет)» та пропагандистську анімаційну стрічку «Українізація».

До зірок дореволюційного кіно кінорежисера Петра Чандиніна та актора Володимира Гардіна, сценариста і художника анімаційного кіно Пантелеймона Сазанова пізніше приєдналися молоді майбутні майстри кіномистецтва: скульптор Іван Кавалерідзе, драматург Лесь Курбас, режисер Олександр Довженко.

Саме тут, в Одесі, у А. Довженка почалося нове життя: він відкрив у собі хист до малювання та літератури, а згодом став одним з найвідоміших діячів вітчизняного кінематографу. Він згадував, що на початку свого творчого шляху у червні 1926 року, після безсонної ночі, обдумавши усе, взяв валізу і вирушив до Одеси, щоб... починати життя спочатку. [13]

«Золотою епохою» Одеської кіностудії вважається післявоєнний час, тобто 1950- 70-ті роки. Адже творча еліта, повернувшись з фронту, познайомилася європейським стилем життя, іншим ставленням до мистецтва. Символом відродження кіностудії у 1950-х роках стала кінокартина «Весна на Зарічній вулиці», що була відзнята Марленом Хуцієвим за сценарієм молодого кіносценариста Фелікса Міронера. На думку деяких критиків, цей фільм є попередником течії «Нова хвиля» у Франції.

З роботи на Одеській кіностудії розпочинався творчий шлях актора Василя Левіна, режисера Всеволода Вороніна, сценариста Генріха Габая,

кінорежисера та актора Євгена Ташкова та багатьох інших молодих і талановитих самородків з усієї країни, стрічки яких отримували численні нагороди, схвальні відгуки та високі оцінки критиків.

Величезну роль упродовж знімання фільмів відігравали талановиті кінооператори: Вадим Костроменко, Юрій Клименко, Геннадій Карюк, Леонід Бурлака, Петро Тодоровський, який, до речі, отримав головну нагороду Венеціанського кінофестивалю за режисерську дебютну стрічку «Вірність» (1965 р.)

Трагедію Другої світової війни митці відобразили у стрічках «Спрага» (режисер Є. Ташков, 1959 р.), «Водив поїзди машиніст» (режисер В. Жилін, 1961р.), «Вершники» (режисери В. Костроменко, С. Цвілько, 1972 р.).

Заслужену славу отримували багато драматичних та мелодраматичних фільмів виробництва Одеської кіностудії, створені у цей період, наприклад «Тінь біля пірсу» (режисер М. Вінерський, 1955 р.), «Перший тролейбус» (режисер І. Анненський, 1963 р.).

Багатьом глядачам і досі підіймають настрій ліричні комедії «Чорноморочка» (режисер О. Коренєва, 1959 р.), «Приходьте завтра» (режисер Є. Ташков, 1963 р.).

Що ж до неігрових (документальних) стрічок, то на Одеській кіностудії в цей період активно працювало Третє об'єднання так званих «фільмів на замовлення». Воно зняло не менше фільмів, ніж науково-популярні студії республіки. Неігрові фільми одеського виробництва одержували нагороди на республіканських та союзних фестивалях. Успіх дістали фільми українського режисера-документаліста Станіслава Комара: «Соняшник» (1951 р.), «Трахома» (1953 р.), «Радіотехнічні засоби судноводіння» (1957 р.), «Ґрунтозахисна агротехніка» (1975 р.), «Майстри високих врожаїв» (1962 р.),

«Фермове садівництво» (1967 р.), науково-популярні стрічки Володимира Сенаткіна, Олени Жекової та інших.

Говорячи про кіномистецтво Південної Пальміри, варто згадати і про одеське телебачення, історія якого розпочалася в 1949 році в Одеському електротехнічному інституті зв'язку, де завдяки спільній кропіткій праці талановитих викладачів та кмітливих студентів було створено телевізійну камеру [12].

Найпершу трансляцію одеситам «подарували» 6 січня 1952 року о 12:30 – мовлення поширювалося з експериментального телецентру. 7 травня 1956 року – ця дата стала пам'ятною для одеського телебачення, бо саме в цей день в ефір вийшла перша телепередача, яка була присвячена Дню радіо. Цього ж року на 3-ій станції Великого Фонтану розпочалося будівництво Одеського телецентру. На відкритті ж самої студії, що відбулося 1 жовтня 1956 року, були присутні відомий московський режисер М. В. Орлов, голова Одеської міської ради А .Д. Степаненко, відбувся концерт під керівництвом П. Розенкера. В кінці програми було показано художній фільм.

В перше десятиліття роботи на Одеській студії телебачення (далі – ОСТ) було багато передач для дітей, а дитяча редакція на чолі з Людмилою Сиротківною користувалася найбільшою популярністю серед одеситів.

Ветерани війни Анатолій Мамонт-Зав'ялов, Володимир Еланін, Василь Колосов та Віктор Швед присвячували багато уваги створенню дитячих телепередач. Завдяки потягу до новаторських експериментів інженерів та художників для дитячих телеспектаклів виготовляли ексклюзивні бутафорські декорації, костюми. Над телеспектаклями «Загадочная пропажа», «Старшая сестра», «Черный вальс» працював талановитий режисер Віктор Швед, заручившись допомогою трупі Одеського театру юного глядача. Окрім телеспектаклів, Швед створив документальний фільм «Будущее начинается

сьогодня» (разом з Г. Шимановським, Л. Симбірцевим), телевізійні начерки «Норма життя», «К друзям в Болгарію», «Рядової гвардії прада».

Митці ОСТ зробили великий внесок і до створення низки телепередач для дитячо-юнацької аудиторії – їх редакцію очолювала Людмила Василівна Сироткіна. На початку свого існування в подібних передачах здебільшого проголошувалися конкурси для піонерів та жовтенят. Та ситуація змінилася у 1959 році, коли молодий вчитель фізики Г. Б. Редько запропонував проводити регулярні передачі, які б допомагали учням краще засвоювати шкільну програму – так у 60-х роках на одеському телебаченні з'явився цикл «Блакитний екран в класі». Поступово популярності набували тележурнал «Юность трудовая» (а потім – «Институт выбора профессии»), передачі «Піонерська естафета», «Вихрастые, курносые», «В гостях у сказочника», «В стране Хохотании», телеспектаклі «Питер Пен», «Наш Добрый мастер» тощо.

Важливою постаттю в історії телебачення нашого міста є Ігор Миколайович Кривохатський – першого директора і художнього керівника Одеської студії телебачення, члена спілки журналістів УРСР ТА СРСР, члена спілки кінематографістів СРСР, кінорежисера, нагородженого знаком «Відмінник телебачення і радіо СРСР», поета, письменника. Завдяки йому була створена низка телефільмів на студії «Телефільм Одеса», яка структурно підпорядковувалась студії «Укртелефільм». Стрічки, відзняті талановитим режисером були не лише показані по Центральному телебаченню, а транслювалися в багатьох містах СРСР. Серед стрічок, відзначених дипломами та призами: «Доброго ранку, Дунай!» (Київ, 1965 р.; НДР, Лейпциг, 1967 р.; Владивосток, 1968 р.), «Моряки та одесити» (1973 р.), «Коли друзі зустрічаються» (1976 р.).

На завдання Центрального телебачення Ігор Кривохатський разом із кінооператором Дмитром Белявський знаходилися у навколосвітньому плавання та декількох далеких рейсах, внаслідок чого було створено

кінофільми «Самий звичайний рейс» і «Двадцять тисяч миль» (1964 р.), «Буенос, компаньєро» (Куба, 1974 р.). Деякі стрічки неодноразово були включені до популярної на той час телепрограми ЦТ «Клуб мандрівників».

Також І. Кривохатський брав участь в роботі над такими відеофільмами, як: «Дунай приходить в степ», «Море і берег», «Ми любимо тебе, Варно!», «Суворовськими місцями», «Одеські катакомби» тощо. Стрічки «Летять білокрилі чайки», «Не поле перейти», «Ефект співдружності» були нагороджені бронзовою медаллю ВДНГ.

В 1960 – 70-х роках Одеська кіностудія переживала розквіт через появу нової перспективної та ініціативної молоді. Згодом стали відомими імена кінорежисера та акторки Кіри Муратової, актора і режисера Станіслава Говорухіна, кінорежисера Вадима Лисенка, художника-постановника Валентина Гідулянова, кінорежисерів Валентина Козачкова, Віллена Новака, Ярослава Лупія, Наталії Збандут, кінооператора-постановника Віктора Крутіна.

У цей період було створено низку фільмів для дитячої аудиторії «Таємниці Дімки Кармія» (режисер Б. Митякін, 1960 р.), «Де ти, Багіро?» (режисер В. Левін, 1977 р.), «Пригоди Тома Сойєра і Гекльберрі Фінна» (режисер С. Говорухін, 1981 р.) та багато інших, та лише «Пригоди Електроніка» (режисер К. Бромберг, 1979 р.) була відзначена найвищою на той час нагородою – Ленінською премією.

За відносно невеликий проміжок часу 1970-80-тих років було знято різноманітні кінострічки. На світ з'явився ряд телевізійних фільмів, які і досі користуються великою популярністю серед різновікової глядацької аудиторії, наприклад: «Пригоди Тома Сойєра та Гекльберрі Фінна» (режисер С. Говорухін, 1981 р.), «Чародії» (режисер К. Бомберг, 1982 р.), «Вище Райдуги» (режисер Г. Юнвальд-Хількевич, 1986 р.), «В пошуках капітана Гранта» (режисер С. Говорухін, 1986 р.), «Секретний фарватер» (режисер В.

Костроменко, 1986 р.), «В'язень замку Іф» (режисер Г. Юнгвальд – Хількевич, 1988 р.).

Народилися і такі детективні фільми: «Місце зустрічі змінити не можна» (режисер С. Говорухін, 1979 р.), «І не лишилось жодного» (режисер С. Говорухін, 1987 р.), «Опик» (режисер Г. Глаголев, 1988 р.).

А як захоплюють мелодії зі знайомих з дитинства музичних стрічок «Д'Артаньян і три мушкетери» (режисер Г. Юнгвальд-Хількевич, 1978 р.), «Чародії» (режисер К. Бомберг, 1982 р.), «Трест, що луснув» (режисер О. Павловський, 1982 р.), «Приморський бульвар» (режисер О. Полинніков, 1988 р.)!

У 1980-90-х роках нове покоління кінематографістів яскраво проявило власний творчий потенціал: Ігор Мінаєв, Олександр Грішин, Михайло Кац, Ігор Анасян, Микола Седнев, Валерій Махньов, Олег Іванов, - за що згодом отримують різноманітні фестивальні нагороди. Та, на жаль, не усім їм вдалося розкрити свій хист цілком – попереду на них чекали лихі 1990-ті роки. Сьогодні кіностудія надає послуги вітчизняним та зарубіжним кінокомпаніям. Також в приміщенні Одеської кіностудії проводяться мастер-класи з акторської та операторської майстерності, телерепортажу.

Не можна не звернути увагу і на існування Одеської студії мультиплікації, що була заснована у 19 вересня 1991 року в клубі кінолюбителів, що розташовувався у підвалі палацу студентів ім. Ф. Е. Дзержинського [10]. Ініціатором створення студії анімаційних фільмів був Віктор Борисович Тимовський, художній керівник та кінорежисер кіноклубу. Він, Євген Бугайов, Сергій Чебан та Юрій Гриневиц доклали багатьох зусиль до створення студії анімації – і вже взимку 1992 року розпочалася кропітка праця над повнометражним мультиплікаційним фільмом «В країні Альхоків», що тривала більше двох років. Згодом на

фестивалі анімаційних фільмів «КРОК – 95» відбувся прем'єрний показ картини – після її перегляду публіка залишила добрі відгуки.

У 1996 році Студія мультиплікації розпочала співпрацю з одеською комік-трупкою «Маски»: так було створено анімаційний серіал «Маски-шоу», що отримав бронзову медаль на кінофестивалі «WORLD FEST-98» (Х'юстон, США). За анімаційний рекламний ролик для пейджингової компанії одеська студія анімаційних фільмів здобула гран-прі на грецькому фестивалі «МОТОРОЛЛА – 97». Великої популярності набула музична анімаційна робота «Я образилась!» для кабаре-дуету «Академія», за яку студію нагородили гран-прі фестивалю «ФАНТАЗІЯ - 98».

На початку нового тисячоліття було створено повнометражний мультфільм «Звірячі війни», мультфільм «Новий рік на хуторі біля Диканьки. Від заходу до сходу» тривалістю 22 хвилини, гумористичний серіал «S. O. S», що складається з 62 серій та багато інших.

Щорічно Одеська студія мультиплікації створює близько шістдесят хвилин готових анімаційних картин.

Хотілося би зауважити, що одесити серйозно впевнені в тому, що наше місто, можливо, не центр Всесвіту, та воно є справжньою Вітчизною кінематографічного мистецтва.

1. Агітфільм // <https://uk.wikipedia.org/wiki/Агітфільм>
2. Бузіян Г. М. Йдемо на телик з хроні Одеської студії телебачення. / Г. М. Бузіян, Н. Ф. Карай. – Одеса: Астропринт, 2018. – 470 с.
3. Все лучше рождается в Одессе...// http://www.odessitclub.org/reading_room/partina/90_years.php
4. Все начиналось в Одессе (История кино)// http://library.opu.ua/rus/exhibitions/v_exhibitions/exhibitionarchive/thehistoryofcinemainodessa
5. Димов В. А. Вся Одесса. Антология. Словарь. / В. А. Димов. – Canada, Toronto: «NDE», 1998. – С. 444 - 465.
6. Краткая историческая справка об Одесской киностудии // <http://nsku.od.ua/muzej-kino/istorija-kinostudii.html>

7. Миславський В. Н. Одеса... Німе кіно. 1897 – 1930. / В. Н. Миславський. – Х.: Торсінг плюс, 2015. – 376 с.
8. Музей кино Одессы//<http://ru.museum.dp.ua/article0142.html>.
9. Одеська кіностудія//<https://uk.wikipedia.org/wiki>.
10. Одеська Студія Мультиплікації <https://uk.wikipedia.org/wiki>
11. Островский Г. Л. Одесса, море, кино: Путеводитель/ Г. Л. Островский. – Одесса: Маяк, 1989. – 184с.
12. Работин Ю. А. ОГТРК 60. История Одесского телевидения / Ю. А. Работин, И. В. Арутюнова, В. В. Шерстобитов. – Одесса: КП ОГТ, 2016. – С.12 -26.
13. Саркисян К. С. Улицы рассказывают: Очерки. / К. С. Саркисян, М. Ф. Ставницер. – Одесса: Маяк, 1979. – С. 235 - 236.
14. Сегодня день рождения Одесской киностудии// <http://glasweb.com/news19116/>
15. Чередниченко Е. Одесса – город, где родилось кино; и город, созданный для кино/Е. Чередниченко.//
<http://odesskiy.com/odesskoe-kino/odessa-gorod-gde-rodilos-kino.html>